

УДК 159.9.07

Світлана Діхтяренко*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини**м. Умань, Україна*

ORCID: 0000-0003-4506-1221

sadova32bb@gmail.com

ДО ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Стаття присвячена вивченню проблеми комунікативної компетентності студентів. Розглянуто актуальність вирішення проблеми комунікативної компетентності в освітньому середовищі закладу вищої освіти, проаналізовано результати дослідження, проведеного серед студентів – майбутніх психологів. Метою статті є дослідити комунікативну компетентність студентів-психологів в процесі фахової підготовки. Суть констатуючого експерименту полягала в тому, щоб виявити студентів, які мають найбільш низькі показники рівня сформованості комунікативної компетентності, провести з ними групові та індивідуальні бесіди про важливість ефективного спілкування в професійній діяльності психолога і запропонувати пройти навчання із застосуванням комплексу психологічних технологій, розроблених в ході моделювання процесів формування професійної комунікативної компетентності.

Ключові слова: комунікація, комунікативна компетентність, комунікативні здібності, комунікативні вміння, товариськість.

Svetlana Dikhtyarenko*candidate of psychological sciences, Associate Professor of Psychology
Uman State Pedagogical Pavel Tychna University**Uman, Ukraine*

ORCID: 0000-0003-4506-1221

sadova32bb@gmail.com

TO THE PROBLEM OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS-PSYCHOLOGISTS

The article is devoted to the study of the problem of communicative competence of students. The urgency of solving the problem of communicative competence in the educational environment of a higher education institution is considered, the results of a study conducted among students - future psychologists are analyzed. The aim of the article is to investigate the communicative competence of students-psychologists in the process of professional training. The essence of the observational experiment was to identify students who have the lowest rates of communicative competence, to hold group and individual discussions with them about the importance of effective communication in the professional activities of a psychologist and to offer training using a set of psychological technologies developed during modeling processes of formation of professional communicative competence.

Key words: communication, communicative competence, communicative abilities, communicative skills, sociability.

Светлана Дихтяренко*кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии
Уманский государственный педагогический университет имени Павла**Тычины**Умань, Украина*

ORCID: 0000-0003-4506-1221

sadova32bb@gmail.com

К ПРОБЛЕМЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ

Статья посвящена изучению проблемы коммуникативной компетентности студентов. Рассмотрены актуальность решения проблемы коммуникативной компетентности в образовательной среде учреждения высшего образования, проанализированы результаты исследования, проведенного среди студентов - будущих психологов. Целью статьи является исследовать коммуникативную компетентность студентов-психологов в процессе профессиональной подготовки. Суть констатирующего эксперимента заключалась в том, чтобы выявить студентов, имеющих наиболее низкие показатели уровня сформированности коммуникативной компетентности, провести с ними групповые и индивидуальные беседы о важности эффективного общения в профессиональной деятельности психолога и предложить пройти обучение с применением комплекса психологических технологий, разработанных в ходе моделирования процессов формирования профессиональной коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативная компетентность, коммуникативные способности, коммуникативные умения, общительность.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві компетентність в сфері спілкування стала однією з головних складових високого професійного рівня. Для професії психолога комунікативна компетентність є провідною професійною характеристикою, від якої залежить персональний успіх, конкурентоспроможність і особиста задоволеність. Сучасний випускник закладу вищої освіти повинен володіти не тільки певними знаннями про різні сторони і аспекти спілкування, а й вміннями скористатися цими знаннями в реальних ситуаціях, втілюючи їх у конкретні кроки з метою досягнення взаєморозуміння і високих результатів професійної діяльності, тобто повинен володіти комунікативними нахилами.

Комунікація виступає складовою частиною вдосконалення професійної компетентності особистості. Високий рівень розвитку комунікативної компетентності забезпечує процес самоконструювання особистості, сприяє саморозвитку, взаємодії людей при спілкуванні, розвитку комунікативних здібностей і умінь особистості, вирішенню внутрішньо особистісних проблем і конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з нагальних освітніх проблем сьогодення є професійне становлення молоді, адже освіта є базою для розвитку кожної особистості, запорукою успішного майбутнього України, її конкурентоздатності на світовій арені. Освіта повинна узгоджувати можливості і запити особистості з соціальним замовленням сучасності, що виявляється у формуванні комплексу компетентностей, набутих людиною у процесі її самовизначення і фахової підготовки у навчальних закладах. Слід визнати, що підготовка майбутнього фахівця в Україні у цьому плані продумана недостатньо, хоча праця, присвячених вивченню проблеми фахового самовизначення молоді, чимало. Такими є роботи В.Є. Кавецького, Л.М. Мітіної, Н.А. Побірченко [6; 11; 12]. Компетентність як важливий показник професійного становлення вивчалась у роботах О.М. Дахіна, Б.Д. Ельконіна, А.К. Маркова [10]. Окремі дослідницькі підходи до її формування розглядалися у працях А.В. Василюк та О.В. Овчарук [13].

І хоча є чимало праць, присвячених вивченню проблем професійного становлення молоді, пов'язане з цим процесом формування комунікативної компетентності вивчене недостатньо, а, проте, актуалізується увага до комунікативної компетентності у процесі підготовки фахівців. Мовлення

студентів є предметом дослідження науковців. У даній проблематиці працювали науковці, зокрема, з питання ефективної комунікації – Ю.Жуков, Т.Ладиженська, комунікативних здібностей – Ю.Касаткіна, Н.Клюєва, комунікативної компетентності – Ю.Ємельянов, правила й постулати нормативного спілкування розробляли О.Войскунський, Є.Головаха, Ю.Жуков, В.Матвеев, В.Семиченко [4].

Дослідженням комунікативної компетентності фахівців різних спеціальностей займалися Т.Бутенко, І.Данченко, О.Касаткіна, І.Козубовська, О.Краєвська, В.Назаренко [2]. Професійній комунікативній компетентності присвячені праці С.Александрової, Д.Годлевської, О.Загородної, З.Підручної [1]. Комунікативну компетентність з погляду психології, соціології, теорії комунікації, культурології досліджували і зарубіжні вчені L. Vachman, M. Canale, N. Chomsky, K. Foss [15]. Разом з тим, проблема комунікативної компетентності майбутніх психологів в освітньому середовищі ВНЗ і сьогодні залишається актуальною.

Метою статті є дослідити комунікативну компетентність студентів-психологів в процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Комунікативна компетентність є вмінням успішно спілкуватися з людьми, важливою якістю, необхідною людині практично у всіх життєвих ситуаціях. Для багатьох професій психологічні якості особистості, які проявляються в міжособистісному спілкуванні, сприйнятті, оцінці, мають велике значення. Особливо важливий досвід міжособистісного спілкування для фахівців професій типу «людина-людина», зокрема психологів. Такому фахівцеві необхідний високий рівень комунікативної компетентності, що передбачає не тільки володіння технологією спілкування з людьми, а й особистісну готовність до професійного спілкування, оволодіння навичками самопізнання, впливу на інших людей, міжособистісного сприйняття і оцінки.

З метою дослідження комунікативної компетентності майбутніх психологів було проведено констатуючий експеримент. Базою дослідження був Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Вибірку склали 225 студентів факультету соціальної та психологічної освіти та факультету початкової освіти спеціальності 053 Психологія. Вік студентів знаходився в межах 19-25 років.

Професійне становлення охоплює тривалий період життя людини, протягом якого зазнають змін професійні плани, провідна діяльність, ситуація соціального оточення, перебудовується структура особистості. Студенти III-IV курсів перебувають в уже звичній для себе соціальної ситуації навчання в університеті, сформованих взаємин в навчальному колективі. Зниження актуальності цих факторів, а також переважання в навчальному плані блоку психологічних дисциплін у порівнянні з I та II курсами є передумовами для активізації процесу професійного самовизначення. Дослідження динаміки навчально-професійних установок студентів-психологів показали, що студенти старших курсів демонструють більш високу вимогливість до своєї підготовки за рахунок підвищення самокритичності в їх професійному самовизначенні. Е.Ф. Зеер [5] зазначає, що найбільш складними для студентів є перші роки навчання, що пояснюється адаптацією до навчально-пізнавальної діяльності: несформованістю навчальних дій, слабкою вираженістю навчально-професійних

мотивів. Крім того, в першій і останній роки навчання спостерігається криза професійного вибору: виникає невдоволення окремими навчальними предметами, з'являються сумніви в правильності професійного вибору, слабшає інтерес до навчання. Враховуючи вищевказані факти, ми дійшли до висновку, що для дослідження комунікативної компетентності оптимально вибрати в якості піддослідних студентів III-IV курсів. Констатуючий експеримент проводився із застосуванням наступних психодіагностичних методик: «Оцінка рівня товариськості», «Методика діагностики емпатії», «Методика виявлення комунікативних та організаторських здібностей», «Тест оцінки комунікативних умінь», «Методика діагностики перешкод у встановленні емоціональних контактів».

Після первинної математичної обробки даних були отримані наступні результати. Аналіз результатів дослідження рівня товариськості майбутніх психологів показав, що рівні «дуже низький» і «низький» не відмічені у жодного піддослідного. Рівень «нижче середнього» виявлено у 3,4% студентів, середній рівень мають 33,2%, рівень «вище середнього» – 50,4%, високий – 12,5% і «дуже високий» – 0,4% студентів. Більшість майбутніх психологів (63,3%) є досить товариськими або дуже товариськими людьми. Разом з тим високий рівень комунікабельності не є достатньою підставою для ефективного спілкування психолога з іншими людьми. У процесі професійного навчання майбутніх психологів у них необхідно формувати вміння встановлювати і підтримувати такий рівень спілкування з усіма учасниками освітнього процесу, який забезпечує ефективність їх діяльності. Результати дослідження рівня товариськості представлені на рис. 1.

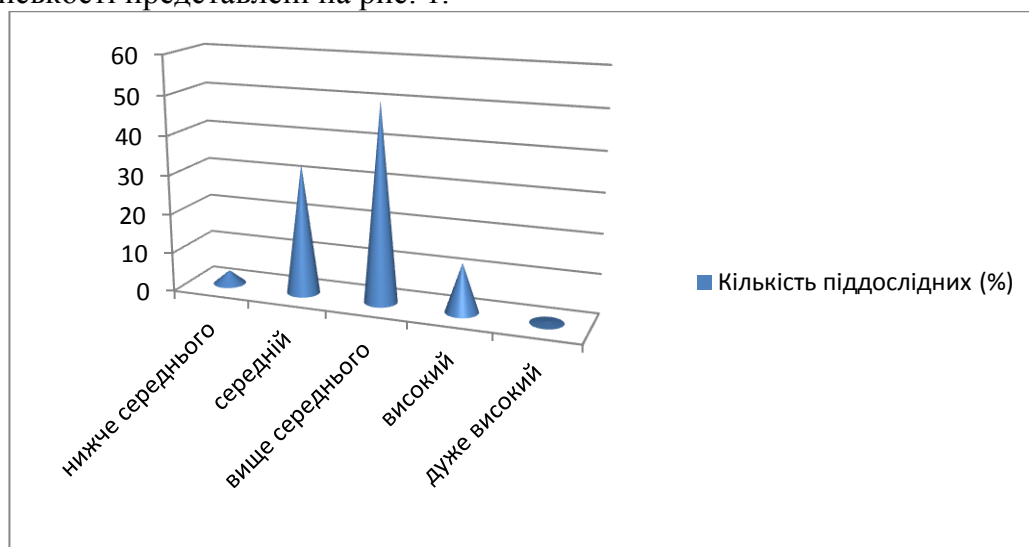

Рис. 1. Результати дослідження рівня товариськості студентів-психологів

Аналіз результатів дослідження здатності до емпатії за методикою І.М.Юсупова показав, що низький рівень емпатії мають 6,6% студентів, рівень «нижче середнього» – 26,7%, середній рівень – 40,9%, рівень «вище середнього» – 14,2% і високий рівень – 11,6% випробовуваних. Переважна більшість майбутніх психологів (88,4%) не є «черствими» людьми, але в той же час не належать до числа особливо чутливих осіб. У міжособистісних відносинах вони швидше схильні робити висновки про людей за їхніми вчинками, ніж довіряти своїм особистим враженням, у спілкуванні уважні, але при зайвому прояві

почуттів співрозмовника нерідко втрачають терпіння. Лише 11,6% студентів можна назвати емоційними, чуйними, особливо чутливими до потреб і проблем оточуючих.

Емпатія як процес емоційного відгуку на переживання іншої людини сприяє формуванню комунікативної компетентності особистості. Тому на формуючому етапі експерименту передбачається підвищити рівень емпатії студентів шляхом спеціального навчання навичкам самоаналізу, розвитку сензитивності, здатності до емпатійного слухання. Результати дослідження рівня емпатії студентів представлені на рис. 2.

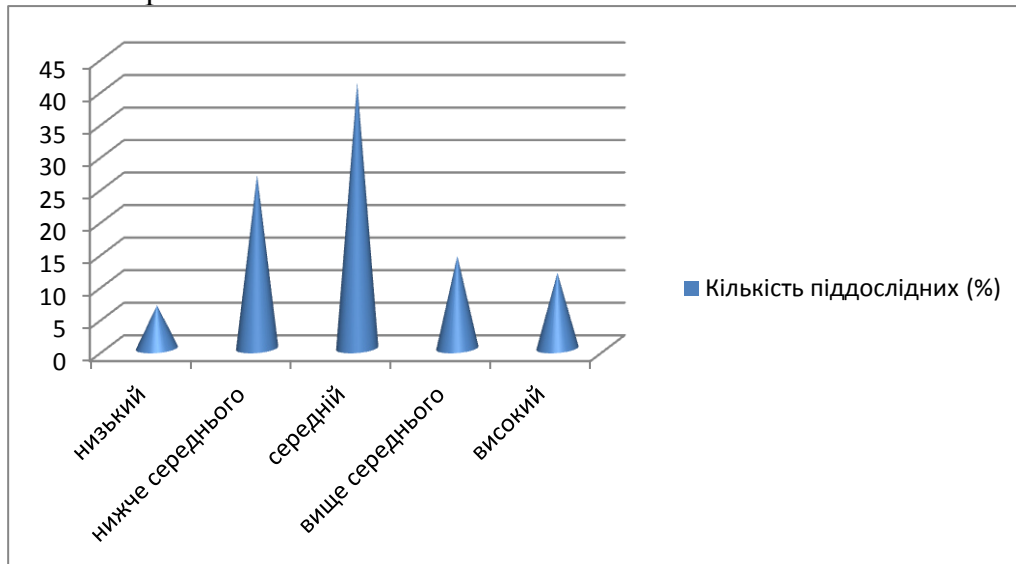

Рис. 2. Результати дослідження рівня емпатії студентів-психологів

У констатуючому експерименті був також використаний тест оцінки комунікативних умінь. Отримані наступні результати: 1,3% студентів мають високий рівень комунікативних умінь, вони уважні, терплячі в спілкуванні, уміють слухати співрозмовника. У 51,3% піддослідних виявлено рівень комунікативних умінь «вище середнього», під час бесіди вони іноді дратуються, відмовляють партнеру в повній увазі. 42,7% майбутніх психологів мають рівень комунікативних умінь, їм притаманні такі недоліки в спілкуванні, як зайва критичність по відношенню до співрозмовника, поспішні висновки, нещирість, монополізація розмови. У 4,7% студентів виявлено низький рівень комунікативних умінь, їм необхідно працювати над собою і вчитися слухати. Порівняльний аналіз цих даних з результатами вивчення рівня товариськості студентів показав, що рівень комунікативних умінь майбутніх психологів в цілому нижче, ніж рівень комунікабельності. Результати дослідження рівня комунікативних умінь у студентів-психологів УДПУ імені Павла Тичини представлені на рис. 3.

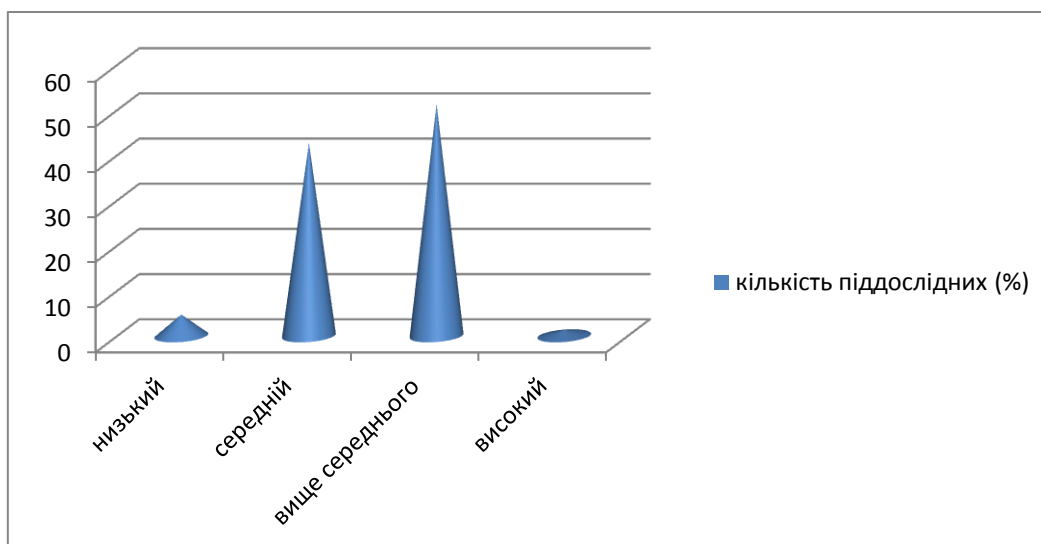

Рис. 3. Результати дослідження рівня комунікативних умінь студентів-психологів

Дослідження комунікативних та організаторських здібностей за допомогою теста-опитувальника «КОЗ-2» показало, що низький рівень комунікативних здібностей мають 22%, низький рівень організаторських здібностей – 24,1% студентів. Вони не прагнуть до спілкування, почувають себе скуто в новій компанії, колективі, віддають перевагу проводити час наодинці з собою.

Рівень комунікативних здібностей «нижче середнього» виявлено у 16,4%, рівень організаторських здібностей «нижче середнього» – у 26,7% опитаних. Ці студенти мають комунікативні та організаторські здібностей нижче середнього рівня, обмежують свої знайомства, відчувають труднощі у встановленні контактів з людьми і у виступі перед аудиторією, погано орієнтуються в незнайомій ситуації, не відстоюють свою думку, важко переживають образи. У багатьох справах вони вважають за краще уникати прояву самостійних рішень та ініціативи.

Середній рівень прояву комунікативних здібностей мають 17,2% студентів, середній рівень прояву організаторських здібностей – 10,8%. Вони прагнуть до контактів з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свою думку, планують свою роботу, однак потенціал їх здібностей не відрізняється високою стійкістю. Ця група досліджуваних потребує подальшої планомірної роботи по формуванню та розвитку комунікативних і організаторських здібностей.

Рівень комунікативних здібностей «вище середнього» виявлений у 19%, рівень організаторських здібностей «вище середнього» – у 21,5% випробуваних. Вони не губляться у новій обстановці, швидко знаходять друзів, прагнуть розширити коло своїх знайомих, допомагають близьким, друзям, виявляють ініціативу в спілкуванні, беруть участь в організації громадських заходів, здатні приймати самостійне рішення у важкій ситуації.

Високий рівень комунікативних здібностей мають 25,4% досліджуваних, високий рівень організаторських здібностей – 16,8%. Ці студенти відчувають потребу в комунікативній і організаторській діяльності, швидко орієнтуються у важких ситуаціях, невимушено поводять себе у новому колективі, це ініціативні люди, які вважають за краще в важливій справі або в складній ситуації

приймати самостійні рішення, відстоюють свою думку. Вони можуть внести пожвавлення в незнайому компанію, люблять організовувати різні ігри, заходи, наполегливі в діяльності, яка їх приваблює, і самі шукають такі справи, які б задовольняли їх потребу в комунікації і організаторській діяльності.

Нерідко у одного і того ж випробуваного значно відрізнялися рівні комунікативних і організаторських здібностей. Середній бал, отриманий за шкалою оцінок комунікативних схильностей у всій вибірці, дорівнює 3,2; середній бал, отриманий за шкалою оцінок організаторських схильностей, дорівнює 2,9. Це означає, що середньостатистичний студент у вибірці більш схильний до безпосереднього спілкування з іншими людьми, ніж до організації різних справ і заходів. Результати дослідження комунікативних і організаторських здібностей майбутніх психологів представлені на рис. 4.

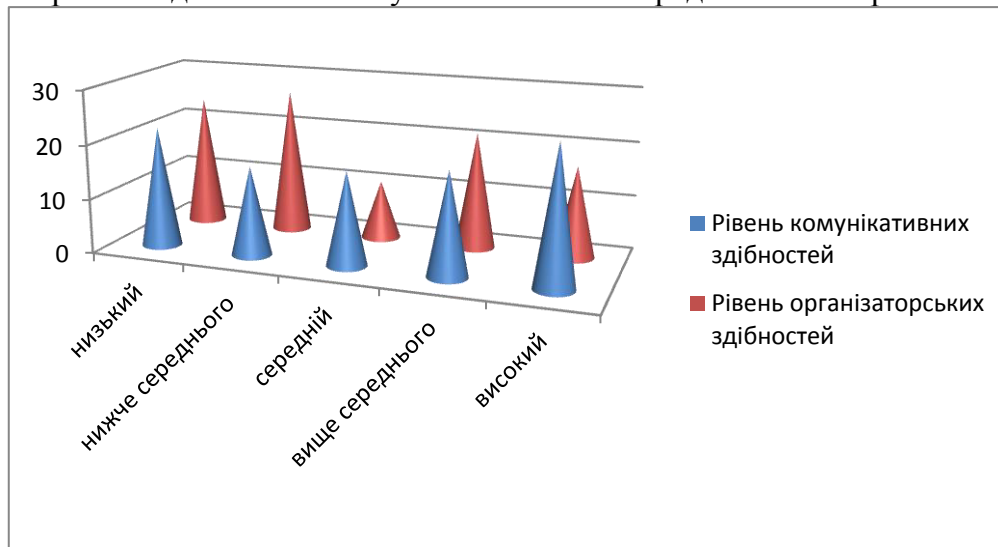

Рис. 4. Результати дослідження комунікативних і організаторських здібностей студентів-психологів

Дослідження емоційних перешкод у спілкуванні за допомогою відповідної методики показало, що найбільш вираженою емоційною перешкодою студентів є неадекватний прояв емоцій. Середнє число перешкод, отримане у вибірці за цим показником, дорівнює 4,6. На формуючому етапі експерименту на це необхідно звернути особливу увагу, навчаючи студентів правильно висловлювати свої емоції і почуття. Найменш вираженою емоційною перешкодою в спілкуванні є домінування негативних емоцій (середнє число перешкод дорівнює 2,8).

В результаті застосування даної методики були також виявлені рівні емоційної ефективності в спілкуванні. Перший рівень емоційної ефективності в спілкуванні (загальна кількість перешкод від 0 до 2) не виявлено ні в одного випробуваного. Другий рівень (загальна кількість перешкод від 3 до 5) виявлено у 12,6% студентів. Це люди, яким їхні емоційні прояви не створюють перешкод для спілкування. Третій рівень (загальна кількість перешкод від 6 до 8) характерний для 22,1% майбутніх психологів. Вони відчувають труднощі в спілкуванні, пов'язані з емоціями. Четвертий рівень емоційної ефективності в спілкуванні (загальна кількість перешкод від 9 до 12) виявлено у 40,2% піддослідних. Їхні емоційні прояви ускладнюють взаємодію з партнерами. П'ятий рівень (загальна кількість перешкод більше 13) мають 25,1% студентів.

Цей рівень характеризується тим, що емоції заважають встановлювати контакти. Результати дослідження емоційних перешкод в спілкуванні представлені на рис. 5.

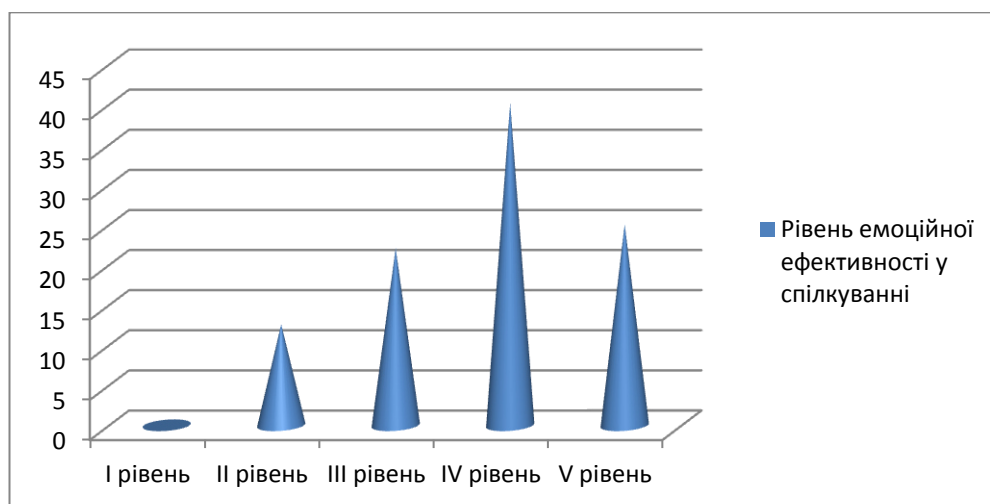

Рис. 5. Результати дослідження емоційної ефективності у спілкуванні студентів-психологів

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, логіка констатуючого експерименту полягала в тому, щоб виявити студентів, які мають найбільш низькі показники рівня сформованості комунікативної компетентності, потім провести з ними групові та індивідуальні бесіди про важливість ефективного спілкування в професійній діяльності психолога і запропонувати пройти навчання із застосуванням комплексу психологічних технологій, розроблених в ході моделювання процесів формування професійної комунікативної компетентності.

У цьому зв'язку більш глибокого та детального вивчення потребує питання обґрунтування психологічних умов та загальної технології формування комунікативної компетентності фахівця будь-якої сфери діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тексти лекцій з дисципліни «Професійно-комунікативна компетентність» Харків : ХНАМГ, 2008. 40 с.
2. Бутенко Т.О. Активні методи навчання у формуванні комунікативної компетентності студентів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Харків, 2009. № 11. С. 6–9.
3. Долгова В. И., Мельник Е. В. Эмпатия : монография. М.: Изд-во «Перо», 2014. 185 с.
4. Жуков Ю.М. Позиции психолога-практика. *Введение в практическую социальную психологию* / под ред. Ю.М. Жукова. М.: Смысл, 1996. С. 21–35.
5. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования. Воронеж, 2003. 480 с.
6. Кавецький В. Є. Особливості професійного консультування школярів з особливими потребами. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*. 2012. Вип. 19(1). С. 96–103.

7. Климов Е.А. Пути в профессионализм. Психологический взгляд. учеб. пособие. М., 2003.
8. Кон И.С. Социологическая психология. Воронеж, 1999. 560 с.
9. Куницына В.Н. Межличностное общение : учебн. для вузов. СПб.: Питер, 2001. 544 с.
10. Маркова А.К. Психология профессионализма. М., 1996. 312 с.
11. Митина Л.М. Психология личностно-профессионального развития субъектов образования. М., 2014. 375 с.
12. Побірченко Н.А. Консультативні моделі спілкування в освітологічному просторі. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2016. Вип. 2. С. 104–107.
13. Пометун О.І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / за заг. ред. О.В. Овчарук. – Київ, 2004. – С. 16–25.
14. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика: методика и тесты. Самара, 1998. С. 581.
15. Rickheit G. Handbook of Communicative Competence. Gottingen: Hubert & Co., 2008. 561 h.

REFERENCES

1. N.A. (2008). Teksty lektsii z dystsypliny «Profesiino-komunikatyvna kompetentnist». Kharkiv : KhNAMH. [in Ukrainian].
2. Butenko, T.O. (2009). Aktyvni metody navchannia u formuvanni komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv. *Pedahohika, psykhohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu. Kharkiv, № 11*. 6–9. [in Ukrainian].
3. Dolgova, V. I.& Mel'nik, E. V. (2014). Empatiya : monografiya. M.: Izd-vo «Pero». [in Russian].
4. ZHukov, YU.M. (1996). Pozicii psihologa-praktika. Vvedenie v prakticheskuyu social'nyuyu psihologiyu. M.: Smysl, 21–35.
5. Zeer, E.F. (2003). Psihologiya professional'nogo obrazovaniya. Voronezh. [in Russian].
6. Kavetskyi, V. Ye. (2012). Osoblyvosti profesiinoho konsultuvannia shkoliariv z osoblyvymy potrebamy. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podil'skoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Serii: Sotsialno-pedahohichna. Vyp. 19 (1)*. 96–103. [in Ukrainian].
7. Klimov, E.A. (2003). Puti v professionalizm. Psihologicheskij vzglyad. ucheb. posobie. M. [in Russian].
8. Kon, I.S. (1999). Sociologicheskaya psihologiya. Voronezh. [in Russian].
9. Kunicyna, V.N. (2001). Mezhlichnostnoe obshchenie : uchebn. dlya vuzov. SPb.: Piter. [in Russian].
10. Markova, A.K. (1996). Psihologiya professionalizma. M. [in Russian].
11. Mitina, L.M. (2014). Psihologiya lichnostno-professional'nogo razvitiya sub"ektov obrazovaniya. M. [in Russian].
12. Pobirchenko, N.A. (2016). Konsultatsiini modeli spilkuвання v osvitolohichnomu prostori. *Pedahohichni protses: teoriia i praktyka. Vyp. 2*. 104–107. [in Ukrainian].

13. Pometun, O.I. (2004). Teoriia i praktyka poslidovnoi realizatsii kompetentnisnoho pidkходу v dosvidi zarubizhnykh krain. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektvy. Kyiv. 16–25. [in Ukrainian].
14. Rajgorodskij D.YA. (1998). Prakticheskaya psihodiagnostika: metodiki i testy. Samara. [in Russian].
15. Rickheit G. (2008). Handbook of Communicative Competence. Gottingen: Hubert & Co.

Бібліографічний опис для цитування:

Діхтяренко С.Ю. До проблеми комунікативної компетентності студентів-психологів. *Психологічний журнал* / ред. О. Д. Сафін та ін. Умань : ВПЦ «Візаві», 2020. №5. С. 24–33.